

דבר חודש בחודשו

מתורתו של הגאון הגדול רבי יואל שורץ שליט"א
רו"מ ישיבת דבר ירושלים ומרבני שכונת מעלות דפנה

גליון 14-א תשרי ע"ט הקטורת

קונטרס הקטורת

דבר בית הדין של בני נח בהר ציון ירושלים עיר הקודש

לחזק את ידי העוסקים בגידול סממנים שכנראה יהיו מוקטרים במקדש להכינם לשעה שנזכה לבניין המקדש.

איך לך חביב בקרבנות כמו הקטורת שכל הקרבנות באים
לצרכיהם של ישראל... על חטא... והקטורת אינה באה אלא על השמחה (תנחומא תצווה ט"ו)

אילו ידעו בני אדם כמה חביבה עבודת הקטורת לפני הקב"ה היו לוקחים כל מילה שלה והיו עושים אותה עטרה
לראשיהם יותר מכתר זהב (זוהר שמות רי"ח)

קונטרס זה, בא לחזק בס"ד את ידי המנסים למצוא מה הם סממני הקטורת ולגדלם בארץ, בינתיים רק חלק מהסממנים גדל
בארץ, כדי שבבוא העת ויקום המקדש במהרה בימינו, יהיו מצויים הסממנים בארץ. אף שהמקדש עדיין בעוונותינו לא בנוי,
עלינו להכין כל מה שאפשר לקראת היותו, כמו דוד המלך, שלא הורשה לבנות את המקדש, בכל זאת עשה ככל יכולתו
להכין לזמן שיבנה. וכבר כתב החפץ חיים; שההכנות מצדנו מביאות לכך, שהקב"ה מצדו יקרב את הגאולה, וכמו המשל
שהמשיל החפץ חיים בהקדמתו לספרים העוסקים בדיני המקדש והקרבנות: כשהחתן נודע לו כי הכלה כבר מוכנה וממתנה
לו, הוא יניח הצידה את כל עסקיו וירוך גם הוא לחופה. כך כשנכשיר את עצמנו לקראת השבת השכינה למקומה היא תבוא
מיד, והכשרה זו לפי החפץ חיים כוללת, מלבד עשיית תשובה גם הכנה בפועל.

ואף שאנו מנותקים כבר כאלפיים שנה מהמקדש, ולכן אבדה לנו המסורת מה הם הסממנים של הקטורת, בכל זאת עלינו
להשתדל בזה כמו שכתוב (דברים י"ב ה'): "לשכנו תדרשנו ובאת שמה", ונאמר בספרי (שם) יכול תבוא רק אחר שנביא
יגיד לך איה המקום? לכן נאמר תדרשנו ואחרי כן יבוא נביא, וכן עשה דוד המלך בעניין מקום המקדש ולבסוף בא נביא
והגיד לו שגורן ארונה היבوسی הוא מקום המקדש.

והמציאות גם מוכיחה כי כך מתנהלים הדברים! האדמו"ר מראדזין חיפש את התכלת שבה צובעים ציצית ובגדי כהונה. אף
שגישש באפלה וטעה וחשב שמצא את התכלת, בכל זאת הוא פתח את הפתח להמשיך ולחפש עד שבס"ד הוא נמצא [הוא
ארגמן קהה קוצים]. כך גם אנו מגששים באפלה בעניין הקטורת, אך אנו בטוחים שזה יהיה צעד לקראת ההמשך, כמו
שנאמר בספרי הנזכר למעלה שעלינו להתחיל בהשתדלות ולבסוף יצליח הדבר בס"ד.

בעבר העשב מעלה עשן לא היה ידוע רק למשפחת אבטינס ולא רצו לגלות את סודם ולכן נזכרים במשנה לגנאי, אף שטענו
שחששו לגלות את סוד פיתום הקטורת כדי שלא יתגלגל הדבר לעבודת אלילים, הנה בימינו, החוקרים סבורים שמצאו אותו
והוא גדל בעבר הירדן. כמו האפרסמון שלפי דעה אחת הוא הנטף [זיהוי מיני הקטורת מובאים בספר ילקוט מעם לועז
(פרשת כי תשא) שהחילילים היהודים השחיתו אותו לבל ייפול בידי רומי, ובימינו מגדלים אותו בארץ! ואולי זה כאמור
(פסחים נ) כתוב (זכריה י"ד) ביום ההוא יהיה יקרות וקפאון – דברים שבעולם הזה הם יקרים היינו קשי השגה לעתיד לבוא
יהיו קפואים – כצפים למעלה וקל להשיגם.

בארץ ב"ה כבר קיים אדם [אולי יחיד] שמגדל סממנים לקטורת, אבל כדי שיהיו בעלי שדות מעוניינים לגדל סממנים
הקשורים לקטורת, עלינו לדאוג שבני אדם יקנו את הגידולים למטרת הרחה, כדי שיהיה כדאי להם לגדל אותם. אמנם
הקטורת במתכונתה נאסר הן לעשותה והן להריח בה. אבל סממנים בודדים אין בזה חשש ובמיוחד שרק חלק מהסממנים

(אולי)זוהו, וגם השייך הוא לא בצורת הקטורת כי כל סממן משווק ביחידות וגם אינה מפותמת שהוא הכנת הסממנים להיות ראויים לקטורת ואין חשש למכשול.

כדי להבין את עניין השיבות המצווה נביא מעט מהמקורות בזה:

אהרן הכהן, עצר בתקופת המדבר, מגפה שפרצה בגלל התמרמרות העם על מות קורח ועדתו והיה זה על ידי הקטורת. עבודת הקטורת במקדש הייתה מעשירה את מי שהקטיר אותה, ככתוב (זאת הברכה): "ישימו קטורת באפיך וכלל על מזבחך ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה" לכן לא הקטירו אותה רק כהנים חדשים כדי שיזכו ככל שאפשר יותר כהנים. היא מכפרת על עוון לשון הרע. [אולי משום שהיא מסמלת את אחדות האומה גם עם הרשעים שנמשלו לחלבנה. וכן היא מכונה קשר בארמית, דבר המסמל באופן מיוחד עוד יותר משאר קרבנות את הקשר של עם ישראל אל הבורא יתברך. המהר"ל מבאר שהקטורת מכפרת על חטא זה כיוון שמספר לשון הרע נכרת הקשר שלו עם ה', והקטורת מלשון קשר בארמית מחברת להקב"ה].

בעבודת יום כיפור במקדש הייתה הקטרת הקטורת בקודש הקודשים, אחת העבודות המרכזיות ביותר ועליה נאמר (ויקרא ט"ז ב): "כי בענן אראה על הכפורת". ובספר ילקוט מעם לוועז מובא שריח הקטורת היה מעורר לתשובה.

כתוב בספרים שאף אמירת פרשת הקטורת ודיניה בכוונה מועילה הרבה מאד להגן ולהעשיר, ולכן קוראים את דברי הגמרא המונה ומבארת את סממני הקטורת לפני תפילת שחרית ולאחריה. בספר ילקוט מעם לוועז (פרשת כי תשא) הביא מזוהר עובדה כיצד הצילו על ידי אמירת פרשת קטורת עיר שלמה שלקתה במגפה קשה. וכמה מאמרים בזוהר על כוחה של אמירת ענייני הקטורת להגן מפני צרות ומזיקים, המקדש מכונה הר המור מלשון מוריה וריח הקטורת וגבעת הלבונה (שיר ד' ו') והתרגום שם הוסיף שכל המזיקים והמחבלים היו בורחים מריח הקטורת של המקדש.

מהות הקטורת

הקטורת יש בה שני עניינים האחד הוא; עשרת הסממנים המדיפים ריח טוב המעורבים עם החלבנה שריחה רע. והשני, ההקטרה שצריכה עשב מעלה עשן. ביום כיפור נאמר על עבודת הקטורת בקודש הקודשים "כי בענן [בעשן הקטורת] אראה על הכפורת". ההקטרה חשובה והעשן חשוב. בזמן ההקטרה במקדש אין להימצא שם אלא הכהן המקטיר.

הריח והעשן

הריח: הנאת הריח הטוב הוא עניין רוחני – כאמור (ברכות מ"ג ב'): איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ולא הגוף – הוא הריח! ראייה לדבר; אי אפשר לשדר ריח כמו שאפשר לשדר מראה וקול. כמו כן, רק האדם מתענג על ריחות נעימים ולא בעלי החיים למרות שחוש הריח שלהם מפותח הרבה יותר משל האדם. העונש שנענש אדם בגלגול בבעלי חיים, מתחזק בגלל הריח הרע שהוא סובל במצבו זה. וכלבים שחוש הריח שלהם מהמפותחים ביותר בקרב הברואים נוברים באשפה מצחינה ללא סלידה או גועל. לפי המקובלים חטא אדם הראשון לא פגם בחוש הריח. היצור היחידי מלבד הפיל שאפו בולט מחוץ לגוף הוא האדם, ולזיהוי אדם מת צריך הכרת פנים עם האף [אולי זה רמז לייחודיות האדם בעניין הריח]

לכן נראה שמקור המילה של ה"ריח" הוא רוח שהיא חלק מהנשמה. אמנם אחרים פירשו מלשון רוח נושבת שמובילה את הריחות. או מלשון ריחיים כי טוחנים את הבשמים כדי שידפו את ריחם, ויש שקשרו את מקור השם לריח כי בלילה שישנה לחות הריח מתחזק! ולכאורה לפי האמור יותר נראה לעיקר שהמילה ריח קשורה לנשמה. (וכן יש בשפה הרוסית, ואמנם אין הדבר מוכרח כי יתכן שהקשר הוא לנשימה שריח נשאף לאף יחד עם הנשימה)

ריח טוב מסמל מעשים טובים. וכן שכר גן עדן נמשל לריח טוב, (שיר ד'): "עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבוא דודי לגנו ויאכל פי מגדיו" וכמו שמסופר על הבגד שספג ריח מעלי גן עדן, שהריח הזה נמכר בהון תועפות (ב"מ קי"ד ב). עצי גן עדן מזילים בשמים כשהקב"ה בא להשתעשע שם עם הצדיקים (פרק שירה פרק ד'). י"ג נהרי אפרסמון הראו לרב אבהו כשכרו בגן עדן. במעמד הר סיני כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה מילא את העולם בריח בשמים.

ריח רע של צואה [לפי הבן איש חי; מבחינה רוחנית זה קורה משום שהגוף לוקח מהמאכל את ניצוצות הקדושה ומפריש את הקליפות היינו החלק השלילי שבמזון, ועשה הקב"ה שריחו רע כדי שיתרחקו ממנו, והוא גם כולל חיידקים רבים העלולים לגרום חלילה למחלות, וגם בגלל זה נברא הריח הרע שמתרחקים ממנו וניצולים מהם] או עיפוש וריקבון [הנוצר גם הוא

מחידקים] מסמלי רע וחטא, (ולא ריח כימי טבעי כמו נפט וגופרית או הריח שמונס בגז בישול) ואסור לומר דבר שבקדושה לידם מפני כבוד הקדושה.

הכינוי לגנאי "מסריח" שמדבקים לאדם מבזה, אולי קשור לזה, כמו שאמרו השוטרם למשה ואהרן: למה הבאשתם את ריחנו" (שמות ה') וכמו שגם כונה התרגיל של שמעון פרס בשנת תש"ן כשרצה לעשות מהפך פוליטי בשם ה"תרגיל המסריח", גם מעשה שיש בו חשש לדבר מגונה מכונה "מריח לא טוב". בשיר השירים (פרק א') כתוב: "נרדי נתן ריחו" מלשון נקייה ומתוך הקפדה על כבודם של ישראל, על חטא העגל ולא נאמר הסריח (שבת פ"ח ב').

[אמנם למילה ריח לבדה יש קשר לבטא דבר שאינו ממשי שהוא כעין הריח לכן גט שאינו גט ממשי קרוי שפת ההלכה ריח הגט]

וכאמור להיפך, מעשים טובים, נמשלו לריח טוב; לריח שמניח טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבון" (שיר א' ב'), הדודאים נתנו ריח – [שבחו של ראובן שלקח דודאים מההפקר ולא גזל תבואה וכדומה] ועל פתחנו כל מגדים. וריח לו כלבנון - בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא לעתיד לבוא יתנו ריח טוב. וריח אפך כתפוחים (שיר ז)

לכל אדם יש לו ריח משלו וזה תלוי במעשיו! ויש מי שיודע להבחין בהם, כמו יצחק אבינו שכתוב, וירח את ריח בגדיו" שהבחין במעלת יעקב שגם אנשים שהיו רעים בתחילה נהיו צדיקים ולכן אף שתחילה התלבט ואמר; הקול יעקב והידיים ידי עשיו, נתן את הברכה ליעקב. על המשיח נאמר שהוא יהיה "מורח ודאין" [=ידון לפי הריח]. בספר מציאות האחרת מסופר; שהיה אדם ששימש בתפקיד שמש בבית כנסת שיכל להבחין לפי הריח מי תלמיד חכם הגון ומי לא ולפי זה הוא שירת אותו או לא שירת.

מוגמר הוא בשמים על אש: כדי שהריח של העשן יתפזר למרחק רב יותר מאשר מקור הריח ולעיתים אף חזק יותר מקור הריח שאינו מוגמר. בעבר ריח רע היה דבר שכיח כי גרו בתוך בעלי חיים, גם השירותים ואף מרחצאות הדיפו ריח לא נעים לכן היו מגמרים סממני בושם. גם היו משקים את הרצפה [זילוף בלשון חז"ל] ביין כדי שריח היין יבטל את הריח הרע. ולדעת הרמב"ם טעם הקטרת הקטורת במקדש, הוא לבטל את הריח של הבשר הנשרף על המזבח. אבל לפי המקובלים הטעם הוא כולל סיבות רוחניות.

כיון שבזמננו היה צורך במוגמר לבטל ריחות לכן מוגמר הנזכר בהלכה היה חלק מהחיים היום יומיים, אם כי לרגישים יותר מאשר לאדם רגיל, [לכן נאסר לעשותו ביום טוב כי אין ההנאה שווה בכל אדם, ומכל שכן שסיגריה אסורה עישון ביום טוב שאינה שווה לכל נפש (מלבד איסור ונשמרתם שאמור תמיד)] בימינו השייכים העשירים במפרץ פרסי משתמשים במיני מוגמר להנאתם, ומהם לומדים על מיני קטורת המצויים בימינו ומסייעים בידינו לעמוד על סוגי סממנים שיתכן והם סממני הקטורת. והעוסקים בחיפוש אחר סממני הקטורת אכן נעזרו בהם.

[הארכיאולוג וונדל ג'נוז' סבר כי מצא קטורת מזמן הבית ומרוב ימים אבד הריח כותב השורות קיבל ממנו שקית מחומר הזה אך היות ולא היה אישור להשערה זו החומר לא נשמר אצל הכותב ואבד במרוצת השנים],

ריח הקרבנות

לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם הקרבן, לשם הבעלים, לשם השם, לשם אישה, לשם ריח, לשם ניחוח (זבחים מ"ו ב'),

הקרבנות נתנו ריח כשהוקרבו על המזבח כמו כל בשר צלוי וצריך להקפיד על כך שלא יגרמו לחלק הנקטר על גבי המזבח שיהיה בלא ריח ככתוב אשה ריח ניחוח לה' ונראה לכאורה שסיבת הדבר שהשפעת הקרבנות לא תשאר בתחום המצומצם של המזבח אלא תתפשט למרחק, וכמו מריח הקטורת עיזים במרחקים גדולים [יריחו] היו מתעטשות, ונשים שם לא הוצרכו להתבסס, גם הכלה לא הייתה צריכה להתבסס בירושלים. וכמו החלונות של המקדש שהיו מוציאות את האורה שבתוך המקדש לחוץ-שזה סמל ל"כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". ועל כך נאמר (אבות ה') שאחד הניסים שהיו במקדש שלא הפילה אישה מריח הקרבנות.

כתוב (בראשית ח' כ"א): "וירח ה' את ריח הניחוח" של קרבן נח כיוון שריח הוא עניין רוחני כתובה לשון "וירח", ריח הקרבן הוא סמל להתקשרות עם ה'. והקב"ה שם לב לקרבנו של נח שהיה בכוונה גמורה וביאור המילה וירח הוא נתן תשומת לב מיוחדת לנחת רוח שרצה נח לגרום בהקרבנות הקרבן, או כדברי המדרש לתוצאות של הקרבן שבאו לביטוי באברהם שהושלך לכבשן האש למען כבוד שמים, וכן לחנניה עזריה ומישאל צדיקים שמסרו נפשם על קידוש השם.

לסיכום ענייני הקטורת

הסממנים עצמם: הם עשרה במספר שמדיפים ריח טוב, עם אחד נוסף שמדיף ריח הפוך, ללמד שכל תענית שאין בה מפשעי ישראל אינה תענית ציבור כי ציבור הוא נוטריקון של צ'דיקים, בינונים ור'שעים! וזה דומה לנושא של מצוות ד' המינים שהערבה שבה [בעצם שתי ערכות האחת כנגד "הבער" והשנייה כנגד "רע בה"] מושפעת מיתר המינים. ורמז לדבר הוא מספר המינים בעלי ריח טוב שהוא הציבור המחבר אליו את החלבנה, ולא להיפך. ככתוב "ישבו אליך" ואסור ללכת להתחבר עם רשע אלא יש להביאו אל הצדיק. ודבר נוסף בקטורת שהכול היה טחון ומעורב היטב, כך שהכול מקבל פנים חדשות ואז החלבנה הופכת לחלק בלתי ניכר לעצמו. וביום כיפור שבאים הכול להתפלל חוזרים וכותשים את הקטורת עוד יותר שתהיה דקה מן הדקה לבטל את הרע בתוך הציבור הטוב.

ההקטרה: כשעשו עבודה פנימית במקדש היה הכהן צריך להתייחד עם קונו ככתוב (ויקרא ט"ז י"ז): "וכל אדם לא יהיה באוהל מועד בבואו לכפר בקודש עד צאתו. אף שהכפרה היא על הכלל, דווקא את הייחודיות שלו צריך להקריב למען הכלל, לכן בהקטרת הקטורת של יום כיפור וכן של כל יום הכהן היה מתבודד בעבודתו.

עשן הקטורת: היו צריכים להוסיף לסממני הקטורת מין צמח הנקרא "מעלה עשן" כדי שייתמר העשן כמקל ולאחר מכן היה מתפשט בכל הבית [אולי לרמז כי עיקר השראת שכינה היא במקדש וממנה יוצא שפע החוצה]

לפי הזוהר; הכהן היה מסתכל בעשן והיה מגלה בו סודות של השמות הקדושים

ההקטרה בקודש הקודשים ביום כיפור: בניגוד לטעות הצדוקים שטענו שצריך להיכנס לקודש הקדשים עם הקטורת כשהיא כבר מעלה עשן [כי בענן אראה על הכפורת] המורה לאדם את המסך שבינו לבין קונו כמו כל מיני מעמדי התגלות היה ענן או עשן או ערפל במעמד הר סיני (שמות י"ט ט"ז): "...ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר... ושם (י"ח): "והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש ויעל עשנו כעשן הכבשן... ושם (כ"י י"ח): "ויעמוד העם מרחוק ומשה ניגש אל הערפל אשר שם האלוקים" ושם (כ"ד ט"ו – י"ח): "ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן... ויבא משה בתוך הענן" בחנוכת המקדש בזמן שלמה הבית היה מלא ענן ככתוב (מלכים-ח י"א): "ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה'. אז אמר שלמה: ה' אמר לשכון בערפל". אבל הפרושים סברו אחרת שהכונה היא לשים את הקטורת בקודש הקדושים ואז יעלה העשן המכסה וכן הלכה ויש לו דמיון בברכות הפותחות בכולם בגוף שני "ברוך אתה" ומיד עוברים לגוף שלישי. אשר קדשנו ולא קדשתנו! כך גם עבודת הקטורת שהיא התקשרות אל הבורא, ישראל הם ישר א-ל, אבל תמיד יש לזכור שאנו רואים רק את הענן ובאמת הכול לוטה בערפל שאין אנו מסוגלים להכיר באמת את גדלותו יתברך.

כיוון שהקטורת היא עניין רוחני גדול כוחות הטומאה בעולם מושכים אותה אליהם כמו שכתוב (ברכות נ"ג א') שהיו גם בישראל שהיו מקטרות לכשפים וכן היו אנשים מקטירים לשדים וזה נחשב לעבודה זרה אפילו לא קיבל אותם באלוהות (בית יוסף יו"ד ק"פ). וגם בימינו בכנסיות מקטרים לבונה. וגם בהודו עובדי האלילים משתמשים בקטורת. וכן המוזיקה שהיא עניין גדול במקדש בעוונות משמש לכוחות השליילים, כבר בראשית האנושות ככתוב (בראשית ד' כ"א): "..... הוא היה אבי כל תופש כינור ועוגב" כתב רש"י: "-לזמר לעבודה זרה!"

חשיבות הריח ביהדות:

חז"ל תקנו חמש ברכות נפרדות להנאת הריח; בורא עצי בשמים, בורא עשבי בשמים, בורא מיני בשמים, הנותן ריח טוב בפירות ובורא שמן ערב. לשבת נהגו על פי הקבלה לריח בהזסים ובשאר מינים להשלים מאה ברכות. במוצאי שבת מברכים על הריח. מנהג עדות המזרח לברך על הבשמים בעת הברכות שמברכים בברית מילה. ואמרו רז"ל (יומא): "יין במשורה וריח מפקחים את המשתמש בהם. לכן מי שיזכה להריח בסממני הקטורת זה יזכיר לו את הקטורת שבמקדש. וגם מה שכתבו המקובלים שבעת הרחת ריח טוב יכוון לפסוק אשה ריח ניחוח לה' מתאימה עוד יותר לסממן מהקטורת.

בהוצאת בית דין בני נח. בתרומת תפילין בית אל רחוב כנפי נשרים 10 ירושלים